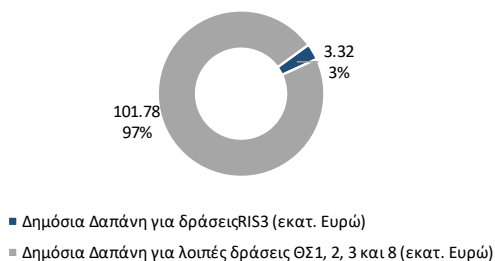

ΙΟΝΙΑ ΝΗΣΙΑ

Ποσοστό Δημόσιας Δαπάνης για δράσεις RIS3

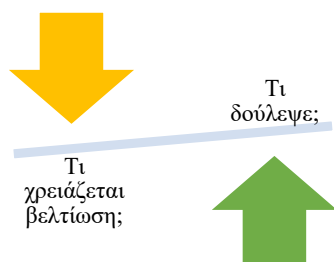
Το σύνολο της Δημόσιας Δαπάνης (ΔΔ) που δεσμεύτηκε από το ΠΕΠ Ιόνιων Νησιών για δράσεις που είναι άμεσα συμβατές με τους στόχους της ΠΣΕΕ ανήλθε σε **€3,32εκατ.**, ήτοι το 4,47% του συνόλου της ΔΔ των Θεματικών Στόχων 1, 2, 3 και 8, εξαιρουμένων των δράσεων ενίσχυσης της ρευστότητας των ΜΜΕ λόγω Covid. Εάν συνυπολογιστούν και οι τελευταίες, τότε η αναλογία υπολογίζεται στο **3,15%**.

Η πρώτη έκδοση του ΠΕΠ προέβλεπε την ενεργοποίηση **10** εργαλείων πολιτικής προς υποστήριξη της ΠΣΕΕ. Μέχρι τα μέσα του 2023 είχαν ενεργοποιηθεί **2** απ' αυτά (20%), το ΕΠ4 που αφορά σε ερευνητικά έργα από δημόσιους φορείς, μέσω **2** προσκλήσεων και το ΕΠ5 που αφορά συνεργατικά έργα μέσω μιας πρόσκλησης. Η υλοποίηση των έργων που εντάχθηκαν στην τελευταία όμως μεταφέρθηκε στην περίοδο 2021-2027.

1 ^ο επίτευγμα	2 ^ο επίτευγμα
<ul style="list-style-type: none"> Αποτελεσματική χαρτογράφηση των ορίων, ενδιαφερόντων και δυνατοτήτων περιφερειακού οικοσυστήματος ΕΤΑΚ 	<ul style="list-style-type: none"> Αναβάθμιση του ερευνητικού ρόλου του Ιόνιου Πανεπιστημίου, σε εθνικό και διεθνές επίπεδο

Το κύριο επίτευγμα από τον σχεδιασμό και την εφαρμογή δράσεων έξυπνης εξειδίκευσης στα Ιόνια Νησιά αφορά στην αποτελεσματική χαρτογράφηση των ορίων, ενδιαφερόντων και δυνατοτήτων περιφερειακού οικοσυστήματος ΕΤΑΚ. Δευτερεύον επίτευγμα είναι η στοχευμένη προσπάθεια αναβάθμισης του ερευνητικού ρόλου του Ιόνιου Πανεπιστημίου, σε εθνικό και διεθνές επίπεδο.

Η ενεργοποίηση δράσεων που συνεισφέρουν στην ΠΣΕΕ από το ΠΕΠ επηρεάστηκε από καθυστερήσεις και εμπόδια τόσο από το εξωτερικό περιβάλλον (περιορισμοί και αλλαγή στρατηγικής λόγω πανδημίας) όσο και από το εσωτερικό (απουσία ειδικευμένων δομών διαχείρισης έργων ΕΤΑΚ και επιχειρηματικότητας σε περιφερειακό επίπεδο και περιορισμένου δυναμικού καινοτομίας λαμβάνοντας υπόψη την μεγάλη εξάρτηση της περιφερειακής οικονομίας από τον τουρισμό). Υπήρξε ενεργοποίηση μόνο δύο εργαλείων πολιτικής τα οποία πάντως σχεδιάστηκαν σε συμφωνία με τα αποτελέσματα διαβούλευσης με τους συμμετόχους της τετραπλής έλικας και παρουσίασαν σημαντικές ερευνητικές προτάσεις. Τέλος, θέμα που αναδείχθηκε είναι η χωρική ανισοκατανομή των ενισχύσεων, με τις ΠΕ Κέρκυρας και Κεφαλονιάς ουσιαστικά να μονοπωλούν την απορρόφηση των κονδυλίων.

ΜΙΓΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Από την ΠΣΕΕ στο ΠΕΠ

Για τον καθορισμό των προτεραιοτήτων καινοτομίας και έρευνας για την Περιφέρεια Ιόνιων Νησιών στο πλαίσιο της ΠΣΕΕ, ελήφθησαν υπ' όψη δεδομένα και εισροές από την ανάλυση περιβάλλοντος και την συνεπακόλουθη ανάλυση SWOT, το αναπτυξιακό όραμα της Περιφέρειας και τις προτάσεις τομεακής πολιτικής της ΓΠΕΤ για την Έρευνα και Καινοτομία στο πλαίσιο προετοιμασίας του ΣΕΣ 2014-2020 (Μάιος 2013).

Στο πλαίσιο σχεδιασμού του ΠΕΠ 2014-2020, αναγνωρίστηκαν οι τομείς προτεραιότητας που επρόκειτο, σε μεταγενέστερο χρόνο, να διατυπωθούν στην ΠΣΕΕ Ιόνιων Νησιών, βάσει και των αναγκών που εντοπίστηκαν από την ανάλυση των παραγόντων του εξωτερικού περιβάλλοντος της Περιφέρειας. Το υλικό αυτό τροφοδότησε το κείμενο του ΠΕΠ 2014-2020. Η διαδικασία επιχειρηματικής ανακάλυψης είχε ξεκινήσει μέσα από δράσεις διαβούλευσης και συνεδριάσεις πριν από τη δημοσίευση της ΠΣΕΕ. Η εξειδίκευση στόχων και προτεραιοτήτων ενσωματώθηκαν στα κείμενα του ΠΕΠ και της ΠΣΕΕ χωρίς ωστόσο τα δεδομένα από τα πιο πρόσφατα εργαστήρια επιχειρηματικής ανακάλυψης, που ολοκληρώθηκαν το 2016. Πέραν της αρχικής, δεν κυκλοφόρησαν επικαιροποιημένες εκδόσεις της ΠΣΕΕ, ενώ οι νέες εκδόσεις του ΠΕΠ δεν περιλαμβάνουν τροποποιήσεις στους κύριους στόχους της στρατηγικής.

Οι στρατηγικές προτεραιότητες της ΠΣΕΕ είναι οι ακόλουθες:

1. Ο τουρισμός, με έμφαση στον θαλάσσιο τουρισμό, τον πολιτιστικό και θρησκευτικό τουρισμό και τον οικολογικό και περιηγητικό τουρισμό
2. Ο αγροδιατροφικός τομέας, σε επίπεδο φυτικής και ζωικής παραγωγής, με έμφαση στην ελαιοκαλλιέργεια, την καλλιέργεια αμπελού, την κτηνοτροφία, τη μελισσοκομία και τα τοπικά προϊόντα
3. Η θαλάσσια οικονομία, με έμφαση στην αλιεία και την υδατοκαλλιέργεια
4. Η πολιτιστική και δημιουργική οικονομία
5. Οι υπηρεσίες υγείας μέσω βιοϊατρικής

Συνάφεια μεταξύ ΠΣΕΕ και ΠΕΠ εντοπίζεται και για τους 16 ειδικούς στόχους της ΠΣΕΕ. Συγκεκριμένα, στο κείμενο της ΠΣΕΕ, οι 16 αυτοί ειδικοί στόχοι αντιστοιχίζονται σε 13 διαφορετικά αναμενόμενα αποτελέσματα. Και τα 13 αποτελέσματα καλύπτονται στη γενική τους μορφή στο κείμενο του ΠΕΠ, μέσα από τις προτεινόμενες δράσεις και την προσδοκώμενη συμβολή των δράσεων αυτών στους ειδικούς στόχους του ΠΕΠ.

Με βάση τα παραπάνω, συμπεραίνεται πως οι ειδικοί στόχοι που διατυπώνονται στο κείμενο του ΠΕΠ είναι απόλυτα συμβατοί με τη στόχευση της ΠΣΕΕ.

Διάρθρωση του Μίγματος Πολιτικής στην πρώτη έκδοση του ΠΕΠ

Στο κείμενο του ΠΕΠ υπάρχει η παρακάτω αντιστοίχιση μεταξύ προτεινόμενων δράσεων με τα Εργαλεία Πολιτικής της τυπολογίας που εφαρμόζεται στο πλαίσιο της παρούσας αξιολόγησης.

Πίνακας 1: Διάρθρωση του μίγματος πολιτικής στην αρχική έκδοση του ΠΕΠ Ιόνιων Νησιών

ΕΡΓΑΛΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ	ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΕΣ ΔΡΑΣΕΙΣ ΠΕΠ	ΕΙΔΙΚΟΣ ΣΤΟΧΟΣ ΠΕΠ (ΕΠ.ΠΡΟΤΕΡΑΙΟΤΗΤΑ)
ΕΠ2: Ενίσχυση υποδομών για έρευνα	Δημιουργία εξειδικευμένης ερευνητικής υποδομής για την ανάπτυξη δράσεων σε νέους, ανταγωνιστικούς σε διεθνές επίπεδο τομείς	Αύξηση της ερευνητικής δραστηριότητας σε τομείς περιφερειακής εξειδίκευσης & διεθνούς ενδιαφέροντος (1α)
ΕΠ3: Επενδύσεις σε υποδομές Μεταφοράς Τεχνολογίας και Καινοτομίας	Εκκολαπτήριο επιχειρήσεων	Αύξηση παραγωγικών επενδύσεων σε τομείς περιφερειακής εξειδίκευσης (3α)
ΕΠ4: Ενίσχυση ερευνητικών δραστηριοτήτων σε	Προώθηση της έρευνας και της τεχνολογίας σε τομείς περιφερειακής εξειδίκευσης	Αύξηση της ερευνητικής δραστηριότητας σε τομείς

ΕΡΓΑΛΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ	ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΕΣ ΔΡΑΣΕΙΣ ΠΕΠ	ΕΙΔΙΚΟΣ ΣΤΟΧΟΣ ΠΕΠ (ΕΠ.ΠΡΟΤΕΡΑΙΟΤΗΤΑ)
Πανεπιστήμια ή Ερευνητικά Κέντρα		περιφερειακής εξειδίκευσης & διεθνούς ενδιαφέροντος (1α)
ΕΠ5: Συνεργατικά Έργα ΕΤΑΚ	Συμπράξεις ΜΜΕ με ερευνητικούς φορείς για την υλοποίηση κοινών Ε&Τ δράσεων	Αύξηση της επιχειρηματικής δαπάνης σε ΕΤΑΚ στους τομείς περιφερειακής εξειδίκευσης της ΠΙΝ (1β)
ΕΠ6: Δραστηριότητες έρευνας στις επιχειρήσεις	Επενδύσεις σε εφαρμοσμένη έρευνα που στοχεύει σε προϊόντική ή διεργασιακή τεχνολογικά οδηγούμενη καινοτομία μεμονωμένων επιχειρήσεων, έως τα αρχικά στάδια παραγωγικής επένδυσης	Αύξηση της επιχειρηματικής δαπάνης σε ΕΤΑΚ στους τομείς περιφερειακής εξειδίκευσης της ΠΙΝ (1β)
ΕΠ7: Έμμεση στήριξη μεταφοράς τεχνολογίας	Ανάπτυξη συστάδων παραγωγικών δραστηριοτήτων, με συμμετοχή επιχειρήσεων και ερευνητικών & εκπαιδευτικών οργανισμών	Αύξηση της επιχειρηματικής δαπάνης σε ΕΤΑΚ στους τομείς περιφερειακής εξειδίκευσης της ΠΙΝ (1β)
ΕΠ8: Υποστήριξη επιχειρηματικών επενδύσεων για την υιοθέτηση καινοτομιών	Κουπόνια καινοτομίας για μικρές και πολύ μικρές επιχειρήσεις και ανάπτυξη ερευνητικής υποδομής	Αύξηση της επιχειρηματικής δαπάνης σε ΕΤΑΚ στους τομείς περιφερειακής εξειδίκευσης της ΠΙΝ (1β)
ΕΠ10: Ίδρυση νέων καινοτόμων επιχειρήσεων	Ενίσχυση της δημιουργίας νέων επιχειρήσεων με χαρακτηριστικά τεχνολογικής και μη, καινοτομίας	Αύξηση παραγωγικών επενδύσεων σε τομείς περιφερειακής εξειδίκευσης (3α)
ΕΠ13: Ανάπτυξη δεξιοτήτων ανθρώπινων πόρων για την έξυπνη εξειδίκευση	Παροχή συμβουλευτικής υποστήριξης για επαγγελματική ανάπτυξη / αναπροσανατολισμό στις ΜΜΕ και ενίσχυσης των δεξιοτήτων των εργαζομένων	Ενίσχυση της ικανότητας προσαρμογής των επιχειρήσεων και των εργαζομένων στις απαιτήσεις της Περιφερειακής Στρατηγικής Έξυπνης Εξειδίκευσης (8v)
ΕΠ14: Επιταχυντής επιχειρηματικών ιδεών	Δομή επιχειρηματικής ανακάλυψης και παρακίνηση για καινοτομία και επιχειρηματικότητα Δράσεις στήριξης της επιχειρηματικότητας μέσω coaching και mentoring για τη δημιουργία νέων επιχειρήσεων με έμφαση στους τομείς της έξυπνης εξειδίκευσης	Αύξηση ΜΜΕ της Περιφέρειας που εισάγουν καινοτομίες (3γ) Δράσεις στήριξης νέων επιχειρηματιών και αυτοαπασχολούμενων στους τομείς Περιφερειακής εξειδίκευσης (8iii)

Το σύνολο των εργαλείων του πίνακα εντοπίζεται στην αρχική έκδοση του κειμένου του ΠΕΠ, ενώ παραμένει και στις αναθεωρημένες εκδόσεις. Η πλειονότητα αυτών περιλαμβάνονται και στην ΠΣΕΕ, με εξαίρεση τα ΕΠ2 και ΕΠ8, τα οποία δεν εμφανίζονται ξεκάθαρα μεταξύ των προτεινόμενων δράσεων στο σχέδιο δράσης της ΠΣΕΕ. Στο σκέλος της ενεργοποίησης, ωστόσο, η εικόνα είναι ριζικά διαφορετική, καθώς στην πράξη δημοσιεύτηκαν προσκλήσεις μόνο για τα ΕΠ4 και ΕΠ5. Η μοναδική πρόσκληση του ΕΠ5, μάλιστα, μεταφέρθηκε στην επόμενη προγραμματική περίοδο 2021-2027 κι επομένως *στοιχεία σχετικά με το ΕΠ5 δεν περιλαμβάνονται στην παρούσα αξιολόγηση.*

Ενεργοποίηση Εργαλείων Πολιτικής

Γενική εικόνα

Η ένταση της χρηματοδότησης για τους ΘΣ που ενδιαφέρουν (ΘΣ1,2,3 και 8) στην αρχική και πλέον πρόσφατα αναθεωρημένη έκδοση του ΠΕΠ Ιόνιων Νησιών φαίνεται στον παρακάτω πίνακα.

Πίνακας 2: Εξέλιξη χρηματοδότησης επιλεγμένων Θεματικών Στόχων ΠΕΠ Ιόνιων Νησιών (σύνολο προϋπολογισμού ΔΔ σε Ευρώ)

	Έκδοση 1.4	Έκδοση 7.1	Μεταβολή
ΘΣ1	4.462.799	3.375.206	-24,37%
ΘΣ2	5.032.000	2.817.955	-44,00%
ΘΣ3	14.224.780	51.691.439	263,39%
ΘΣ8	2.425.939	1.185.500	-51,13%

	Έκδοση 1.4	Έκδοση 7.1	Μεταβολή
ΣΥΝΟΛΟ	26.145.518	59.070.100	125,93%

Σε ό,τι αφορά στην ενεργοποίηση των επιλεγμένων ΘΣ, αυτή φαίνεται στον παρακάτω πίνακα.

Πίνακας 3: Συνολική ενεργοποίηση επιλεγμένων Θεματικών Στόχων ΠΕΠ Ιόνιων Νησιών

	Αρ. προσκλήσεων	Ενταγμένα	Σύνολο ΔΔ	ΔΔ πληρωμών
ΘΣ1	2	16	3.316.652	2.075.382
ΘΣ2	2	14	2.652.088	1.081.384
ΘΣ3 (εκτός covid)	2	401	65.656.640	25.087.467
ΘΣ3 COVID	1	2.451	30.864.079	29.022.314
ΘΣ8	2	6	2.609.688	0
ΣΥΝΟΛΟ	9	2.888	105.099.147	57.266.547

Πηγή: Επεξεργασία από δεδομένα ΟΠΣ ΕΣΠΑ με ημερομηνία αναφοράς την 13.7.2023

Το σύνολο του προϋπολογισμού στον ΘΣ3 αφορά σε α) προσκλήσεις για την αντιμετώπιση των συνεπειών του Covid και β) εκχώρηση πόρων σε λοιπές δράσεις, καθώς δεν προκηρύχθηκαν περιφερειακές δράσεις ενίσχυσης της επιχειρηματικότητας. Στις λοιπές δράσεις του ΘΣ3 περιλαμβάνονται η εκχώρηση €4εκατ. στο ΤΕΠΙΧ II και η συμμετοχή του ΠΕΠ στην δράση 012ΚΕ η οποία χρηματοδότησε την ίδρυση 400 νέων τουριστικών επιχειρήσεων στην περιφέρεια (επιλαχόντες από την τομεακή πρόσκληση) με συνολικά €61,66εκατ. Το σύνολο της ΔΔ υπερβαίνει κατά πολύ το αντίστοιχο προϋπολογισμένο (υπερβάλλοντα συμβασιολογημένα ποσά της τάξης του 177,29% του συνολικού προϋπολογισμού του ΠΕΠ για τους τέσσερις ΘΣ), παρόλα αυτά το σύνολο των πληρωμών φτάνει το 54,49%.

Το σύνολο των προσκλήσεων που ενεργοποιήθηκαν και αντιστοιχούν στα επιλεγμένα Εργαλεία Πολιτικής (ΕΠ) σύμφωνα με την μεθοδολογία αξιολόγησης αποτυπώνονται στον πίνακα που ακολουθεί.

Πίνακας 4: Συνολική ενεργοποίηση ΕΠ συναφών με ΠΣΕΕ από το ΠΕΠ Ιόνιων Νησιών

	Αρ. προσκλήσεων	Ενταγμένα	ΔΔ συμβάσεων	ΔΔ πληρωμών
ΘΣ1	2	16	3.316.652	2.075.382
ΣΥΝΟΛΟ	2	16	3.316.652	2.075.382

Πηγή: Επεξεργασία από δεδομένα ΟΠΣ ΕΣΠΑ με ημερομηνία αναφοράς την 13.7.2023

Το τμήμα των προσκλήσεων που σχετίζεται με την ΠΣΕΕ αντιστοιχεί στο 5,61% του προϋπολογισμού των επιλεγμένων ΘΣ του ΠΕΠ (σε όρους ΔΔ), ενώ το σύνολο των πληρωμών προς τους δικαιούχους σε αυτές τις προσκλήσεις ανέρχεται σε 62,57%.

Στη συνέχεια της αναφοράς ακολουθεί αναλυτική παρουσίαση των εργαλείων πολιτικής που ενεργοποιήθηκαν στο πλαίσιο του ΠΕΠ Ιόνιων Νησιών.

ΕΠ4: Ενίσχυση ερευνητικών δραστηριοτήτων σε Πανεπιστήμια ή Ερευνητικά Κέντρα

Το εργαλείο πολιτικής ενεργοποιήθηκε μέσω της Πρόσκλησης ION40 «Ερευνητική δραστηριότητα στον τομέα της αγροδιατροφής» και στη συνέχεια μέσω της ION51 «Ερευνητική δραστηριότητα στον τομέα της βιοϊατρικής - βιοπληροφορικής στην Π.Ι.Ν.» Και οι δύο προσκλήσεις έχουν ως αντικείμενο την υποστήριξη και προώθηση στοχευμένων ερευνητικών έργων των Εκπαιδευτικών Φορέων της Περιφέρειας, με απώτερο σκοπό την αξιοποίηση των αποτελεσμάτων τους.

Τα κύρια στοιχεία όλων των προσκλήσεων τα οποία ενεργοποιούν το ΕΠ4, είναι τα παρακάτω:

Πίνακας 5: Δεδομένα ενεργοποίησης ΕΠ4

	ION40	ION51	ΣΥΝΟΛΑ
Ημερ. Δημοσίευσης	06.12.2016	25.10.2017	
Αρ. υποβολών	12	5	17
Αιτούμενη ΔΔ	2.325.779	1.345.000	3.670.779
Αρ. ενταγμένων έργων	11	5	16
Ημερ. Ένταξης	23.06.2017	07.03.2018	
ΔΔ ενταγμένων έργων	1.993.753	1.322.899	3.316.652
Πληρωμές	1.586.758	488.624	2.075.382
Προβλεπόμενη ημερομηνία Ολοκλήρωσης	Ολοκληρωμένο	31.12.2023	

Πηγή: Επεξεργασία από δεδομένα ΟΠΣ ΕΣΠΑ με ημερομηνία αναφοράς την 13.7.2023

Οι προσκλήσεις αυτές είναι ομοειδείς των 039, 088 και 111 του ΕΠΑνΕΚ, οι οποίες αφορούν σε Ενίσχυση Υποδομών Έρευνας και Καινοτομίας και Υποστήριξης της Περιφερειακής Αριστείας.

ΕΠ5: Συνεργατικά Έργα ΕΤΑΚ

Το ΕΠ5 αρχικά ενεργοποιήθηκε μέσω της δημοσιευμένης πρόσκλησης ION86 «Συμπράξεις Επιχειρήσεων με Οργανισμούς Έρευνας και Διάδοσης Γνώσεων, στους τομείς εξειδίκευσης της RIS3 της Περιφέρειας Ιονίων Νήσων», στην οποία τελικά εντάχθηκαν 2 έργα από 16 υποβληθείσες προτάσεις. Ωστόσο, λόγω μεγάλων καθυστερήσεων κατά την έκδοση της απόφασης ένταξης, οι οποίες κατέστησαν το χρονοδιάγραμμα υλοποίησης των έργων απαγορευτικό, η υλοποίηση των ενταγμένων έργων μεταφέρθηκε στην ερχόμενη προγραμματική περίοδο 2021-2027. Για τον λόγο αυτό, τα στοιχεία της συγκεκριμένης πρόσκλησης δεν συμπεριλαμβάνονται στην παρούσα αξιολόγηση.

Συγκεντρωτικά

Σε σχέση με τα αρχικά προτεινόμενα εργαλεία πολιτικής του ΠΕΠ Ιόνιων Νησιών:

- Στο πλαίσιο του ειδικού στόχου 1α.1 «Αύξηση της ερευνητικής δραστηριότητας σε τομείς περιφερειακής εξειδίκευσης & διεθνούς ενδιαφέροντος»:
 - ο το ΕΠ2, για την ενίσχυση υποδομών έρευνας, δεν ενεργοποιήθηκε
 - ο το ΕΠ4, σχετικά με ερευνητικά έργα δημοσίων φορέων, ενεργοποιήθηκε πλήρως, ενώ είναι και το μοναδικό ΕΠ που ενεργοποιήθηκε στο ΠΕΠ Ιόνιων Νησιών
- Στο πλαίσιο του ειδικού στόχου 1β.1 «Αύξηση της επιχειρηματικής δαπάνης σε ΕΤΑΚ στους τομείς περιφερειακής εξειδίκευσης της ΠΙΝ»:
 - ο το ΕΠ5 ενεργοποιήθηκε με την πρόσκληση ION86 «Συμπράξεις Επιχειρήσεων με Οργανισμούς Έρευνας και Διάδοσης Γνώσεων, στους τομείς εξειδίκευσης της RIS3 της Περιφέρειας Ιονίων Νήσων», αλλά λόγω χρονικών περιορισμών η υλοποίηση των έργων μεταφέρθηκε στην ερχόμενη προγραμματική περίοδο 2021-2027
 - ο το ΕΠ6 δεν ενεργοποιήθηκε
 - ο το ΕΠ7, δράσεων έμμεσης στήριξης μεταφοράς τεχνολογίας, δεν ενεργοποιήθηκε
 - ο το ΕΠ8, για την παροχή υποστήριξης επιχειρηματικών επενδύσεων μέσα από κανάλια όπως τα κουπόνια καινοτομίας, δεν ενεργοποιήθηκε
- Στο πλαίσιο του ειδικού στόχου 3α.1 «Αύξηση παραγωγικών επενδύσεων σε τομείς περιφερειακής εξειδίκευσης»:
 - ο το ΕΠ3 για την επένδυση σε υποδομές μεταφοράς τεχνολογίας δεν ενεργοποιήθηκε
 - ο το ΕΠ10 για την ίδρυση νέων καινοτόμων επιχειρήσεων δεν ενεργοποιήθηκε
- Στο πλαίσιο του ειδικού στόχου 3γ.1 «Αύξηση ΜΜΕ της Περιφέρειας που εισάγουν καινοτομίες», το ΕΠ14 δεν ενεργοποιήθηκε, καθώς δεν υπήρξε δράση παρακίνησης της επιχειρηματικότητας

- Στο πλαίσιο του ειδικού στόχου 8iii «Αυτοαπασχόληση, επιχειρηματικότητα και δημιουργία νέων επιχειρήσεων, και ειδικά καινοτόμων πολύ μικρών, μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων», το ΕΠ14 δεν ενεργοποιήθηκε, καθώς δεν υπήρξε δράση παρακίνησης της επιχειρηματικότητας
- Στο πλαίσιο του ειδικού στόχου 8.v.1 «Ενίσχυση της ικανότητας προσαρμογής των επιχειρήσεων και των εργαζομένων στις απαιτήσεις της Περιφερειακής Στρατηγικής Έξυπνης Εξειδίκευσης», το ΕΠ13 δεν ενεργοποιήθηκε, καθώς δεν υπήρξε δράση ανάπτυξης ανθρωπίνων πόρων για την έξυπνη εξειδίκευση

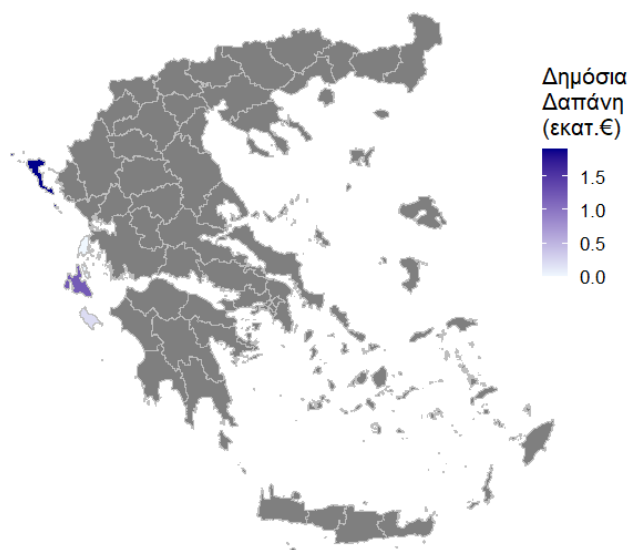
Στον παρακάτω πίνακα αποτυπώνονται τα δεδομένα χωρικής κατανομής των ενταγμένων έργων με όρους ΔΔ.

Πίνακας 6: Χωρική κατανομή έργων ΕΠ4

ΠΕ	ΕΝΤΑΓΜΕΝΑ ΕΡΓΑ	ΣΥΝ ΔΔ
ΖΑΚΥΝΘΟΥ	1	166.950
ΚΕΡΚΥΡΑΣ	8	1.946.639
ΚΕΦΑΛΟΝΙΑΣ	7	1.203.063
ΣΥΝΟΛΟ	16	3.316.652

Επεξεργασία από δεδομένα ΟΠΣ ΕΣΠΑ/ΠΣΚΕ με ημερομηνία αναφοράς την 13.7.2023

Τα σύνολα του πίνακα αποτυπώνονται στον ακόλουθο χάρτη.

Πηγή δεδομένων: ΟΠΣ/ΕΣΠΑ & ΠΣΚΕ

Σε απόλυτες τιμές, η ΠΕ Κέρκυρας συγκεντρώνει άνω του 58% του συνόλου της δημόσιας δαπάνης των ενταγμένων έργων. Εάν όμως ληφθούν υπόψη αφενός η σχετική κατανομή της παραγόμενης περιφερειακής ΑΠΑ και αφετέρου ο πληθυσμός των ΠΕ, τότε έχουμε μια ένδειξη της σχετικής συμβατότητας της έντασης χρηματοδότησης των δράσεων έξυπνης εξειδίκευσης στις 3 ΠΕ ανάλογα με τα δύο προαναφερθέντα φίλτρα. Διευκρινίζεται πως οι άλλες 2 ΠΕ της περιφέρειας, αυτές της Ιθάκης και της Λευκάδας, δεν έχουν κανένα ενταγμένο έργο.

Πίνακας 7: Σχετική συμβατότητα έντασης δράσεων έξυπνης εξειδίκευσης

ΠΕΡΙΦ. ΕΝΟΤΗΤΑ	ΣΧΕΤ. ΕΝΤΑΣΗ ΜΕ ΒΑΣΗ ΑΠΑ	ΣΧΕΤ. ΕΝΤΑΣΗ ΜΕ ΒΑΣΗ ΠΛΗΘΥΣΜΟ
Ζάκυνθος	0,20	0,22

ΠΕΡΙΦ. ΕΝΟΤΗΤΑ	ΣΧΕΤ. ΕΝΤΑΣΗ ΜΕ ΒΑΣΗ ΑΠΑ	ΣΧΕΤ. ΕΝΤΑΣΗ ΜΕ ΒΑΣΗ ΠΛΗΘΥΣΜΟ
Κέρκυρα	1,07	1,03
Κεφαλονιά	1,86	1,80

Επεξεργασία από δεδομένα ΕΛΣΤΑΤ

- Ο πρώτος δείκτης υπολογίζεται από το πηλίκο $([\Delta\Delta \text{ πράξεων συναφών με τη RIS3 ανά ΠΕ}] / [\Delta\Delta \text{ πράξεων συναφών με τη RIS3 στο σύνολο της Περιφέρειας}]) / ([\text{μέση ΑΠΑ ετών 2014-2020 ανά ΠΕ}] / [\text{Μέση ΑΠΑ ετών 2014-2020 της Περιφέρειας}])$.
- Ο δεύτερος δείκτης υπολογίζεται από το πηλίκο $([\Delta\Delta \text{ πράξεων συναφών με τη RIS3 ανά ΠΕ}] / [\Delta\Delta \text{ πράξεων συναφών με τη RIS3 στο σύνολο της Περιφέρειας}]) / ([\text{πληθυσμός ΠΕ}] / [\text{πληθυσμός Περιφέρειας}])$ με βάση την τελευταία απογραφή του 2021.

Ο υπολογισμός των δύο δεικτών δείχνει ότι τα Ιόνια Νησιά, σε ό,τι αφορά στην ένταξη χρηματοδότησης δράσεων συμβατών με την ΠΣΕΕ, κινήθηκαν σε διαφορετικές ταχύτητες, με τις ΠΕ Ιθάκης και Λευκάδας να μη συμμετέχουν σε δράσεις έξυπνης εξειδίκευσης, την ΠΕ Ζακύνθου να εμφανίζει ισχυρή συμμετοχή και τις ΠΕ Κέρκυρας και Κεφαλονιάς να απολαμβάνουν τη μερίδα του λέοντος των σχετικών πόρων. Ιδιαίτερα η Κεφαλονιά, ξεχωρίζει λόγω της αυξημένης σχετικής έντασης των δράσεων έξυπνης εξειδίκευσης, αναλογικά με την ΑΠΑ και τον πληθυσμό της. Ο δείκτης Gini, ένα μέτρο της στατιστικής απόκλισης από την ομοιόμορφη κατανομή, υπολογίστηκε σε 0,6146 για την κατανομή της δημόσιας δαπάνης ανά ΠΕ, ενώ λαμβάνοντας τις σχετικές εντάσεις που παρουσιάζει ο **Σφάλμα! Το αρχείο προέλευσης της αναφοράς δεν βρέθηκε.**, υπολογίστηκε σε 0,6129 βάσει της ΑΠΑ και σε 0,6072 βάσει του πληθυσμού, χωρίς παρ' όλα αυτά να δίνει ικανοποιητικές τιμές. Οι τιμές αυτές επιβεβαιώνουν τη σημαντική ανισοκατανομή πόρων, η οποία πλέον επαληθεύεται με βάση όλα τα διαθέσιμα κριτήρια και δείκτες.

ΑΠΑΝΤΗΣΗ ΣΤΑ ΑΞΙΟΛΟΓΙΚΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ

Στις ενότητες που ακολουθούν επιχειρείται η σύνοψη των συμπερασμάτων από την επεξεργασία των πρωτογενών και δευτερογενών δεδομένων με στόχο την απάντηση στα αξιολογικά ερωτήματα όπως τέθηκαν στην μεθοδολογία αξιολόγησης. Τα συμπεράσματα θα αποτελέσουν κύρια δεδομένα εισόδου για τη συνολική αποτίμηση του μείγματος πολιτικής που σχεδιάστηκε και εφαρμόστηκε στο πλαίσιο των 13 ΠΕΠ για την υποστήριξη των επιμέρους περιφερειακών στρατηγικών έξυπνης εξειδίκευσης. Η διαβάθμιση των χρωμάτων στο πεδίο «Επίδοση» (πράσινο, πορτοκαλί και κόκκινο) αντιστοιχίζεται σε πολύ ικανοποιητική, μέτρια και όχι ικανοποιητική επίδοση στο αξιολογούμενο κριτήριο.

Αποτελεσματικότητα

Αξιολογικό Ερώτημα **A1. Σε ποιο βαθμό πέτυχαν οι δράσεις των ΠΣΕΕ τα αναμενόμενα αποτελέσματα σε επίπεδο δεικτών;**

Επίδοση

Βασικά ευρήματα Στο ΠΕΠ, έχει τεθεί ένας δείκτης αποτελεσμάτων κοινός και για τις δύο προσκλήσεις που σχετίζονται με την ΠΣΕΕ. Ο δείκτης αυτός υπολείπεται της τιμής στόχου και συνεπώς η επίδοση κρίνεται μέτρια. Η συνεισφορά του σχετικού εργαλείου πολιτικής είναι σχετικά ικανοποιητική.

Τεκμηρίωση Ο παρακάτω πίνακας εμφανίζει την πλέον πρόσφατη τιμή επίτευξης για την τιμή στόχου 2023 στους δείκτες αποτελεσμάτων του ΠΕΠ που συσχετίζονται με τις επενδυτικές προτεραιότητες που εξετάζει η αξιολόγηση

Δείκτης αποτελεσμάτων (επενδυτική προτεραιότητα)	Στόχος 2023	Τελευταία δεδομένα	Βαθμός Επίτευξης	Πηγή	ΕΠ που συνεισφέρει
Δημοσιεύσεις ερευνητών της Περιφέρειας (1a)	49,00	39,00	0,79	AIR2022 τιμή για το 2020	ΕΠ4

Το ΠΕΠ ΠΙΝ ενίσχυσε επιτυχώς έναν σεβαστό αριθμό ερευνητικών έργων στο Ιόνιο Πανεπιστήμιο, με τα σχετικά ερευνητικά αποτελέσματα να αναμένονται ιδιαίτερα καινοτόμα και πρόσφορα για μελλοντική εμπορική αξιοποίηση, αλλά και για σχετικές επιστημονικές δημοσιεύσεις. Μέσα από τη σύγκριση της επίδρασης του ΕΠ4 του ΠΕΠ με την αντίστοιχη ομοειδών προσκλήσεων από το ΕΠΑνΕΚ, διαπιστώνεται πως το ποσοστό συμμετοχής του ΠΕΠ στη συνολική ενίσχυση ερευνητικών δραστηριοτήτων σε πανεπιστήμια κι ερευνητικά κέντρα στην ΠΙΝ είναι 51,21%. Αυτό το ποσοστό αποτελεί ένδειξη για ικανοποιητική συνεισφορά του ΠΕΠ στην επίτευξη των αναμενόμενων αποτελεσμάτων σε επίπεδο δεικτών, παρά την ύπαρξη και άλλων πηγών ενίσχυσης (λ.χ. Horizon).

Αξιολογικό Ερώτημα **A2. Σε ποιο βαθμό ήταν αποτελεσματική η Διαδικασία Επιχειρηματικής Ανακάλυψης;**

Επίδοση

Βασικά ευρήματα Η ΔΕΑ εφαρμόστηκε έγκαιρα και δομημένα, ενώ κάλυψε το σύνολο των τομέων προτεραιότητας που είχαν αναγνωριστεί. Δεν επαναλήφθηκε κατά την πορεία εφαρμογής της ΠΣΕΕ, όμως τα ευρήματα της αξιοποιήθηκαν στο μέτρο του δυνατού, κατά τη διαδικασία επιλογής των τομέων προτεραιότητας οι οποίοι θα περιληφθούν στις προσκλήσεις.

Τεκμηρίωση Η επιχειρηματική ανακάλυψη χωρίστηκε σε στάδια. Τα αρχικά εξ' αυτών χαρακτηρίστηκαν διερευνητικά, προκαταρκτικά, εξειδικευμένα, εξατομικευμένα και συνθετικά. Όλα τα παραπάνω στάδια ολοκληρώθηκαν πριν τη δημοσίευση της

ΠΣΕΕ, την οποία ακολούθησε η ολοκλήρωση των τελευταίων σταδίων στοχευμένων διαβουλεύσεων (ανά νησί, ανά προϊόν) κι έγκρισης από την περιφέρεια.

Από τον Ιούνιο έως και τον Δεκέμβριο του 2013 πραγματοποιήθηκαν 15 συναντήσεις με τη συμμετοχή περίπου 460 εκπροσώπων.¹ Τα αποτελέσματα της ΔΕΑ, στην οποία συμμετείχαν κυρίως ερευνητές κι επιχειρηματίες, όχι μόνο από περιφερειακό αλλά και από το εθνικό και διεθνές στερέωμα, συγκεντρώθηκαν κι έτυχαν επεξεργασίας από το Δίκτυο και παρουσιάστηκαν στο πλαίσιο δράσεων διαβούλευσης. Το τελικό κείμενο παρουσιάστηκε και συζητήθηκε στο Περιφερειακό Συμβούλιο τον Νοέμβριο του 2014 και έλαβε την τελική του μορφή τον Απρίλιο του 2015. Το περιεχόμενο το κειμένου λήφθηκε υπόψη κατά τον σχεδιασμό των προσκλήσεων που ενεργοποίησαν το ΕΠ4 στους τομείς της αγροδιατροφής και των νευροεπιστημών. Η διαχειριστική αρχή μπόρεσε να λάβει τα συμπεράσματα τα οποία επιθυμούσε και να προχωρήσει σε ορθολογική διάθεση των διαθέσιμων πόρων.

Το σύνολο των εργαλείων πολιτικής που αναγνωρίστηκε στα κείμενα της ΠΣΕΕ είχε προηγουμένως αναπτυχθεί κατά τις διαδικασίες της ΔΕΑ και συνεπώς **A2.1.1 = 100%** και σύμφωνα με την γνώμη των στελεχών της ΕΥΔ υπήρξε πλήρης ενσωμάτωση των αποτελεσμάτων της ΔΕΑ, επομένως **A2.1.2 = 5/5**.

Το σύνολο των εργαλείων πολιτικής που είχαν αναγνωριστεί στο Σχέδιο Δράσης ως συνεισφορά του ΠΕΠ στην RIS3 υιοθετήθηκαν από το ΠΕΠ. Συνεπώς, **A2.2.1 = 100%** και **A2.2.2 = 5/5**.

Ο λόγος αριθμός υποβολών / αριθμός εντάξεων για τις προσκλήσεις που αποτελούν αντικείμενο της αξιολόγησης έχει συνολική τιμή δείκτη **A2.3.1 = 0.94**.

Αναφορικά με τον αριθμό των υποβολών προς το σύνολο των εν δυνάμει δικαιούχων, ο δείκτης **A2.3.2** παίρνει τιμή **100%** λόγω του ότι το Ιόνιο Πανεπιστήμιο ήταν ο μοναδικός εν δυνάμει δικαιούχος.

A3. Σε ποιο βαθμό η χρονική διάσταση της υποστήριξης από τα ΠΕΠ προς τις ΠΣΕΕ υλοποιήθηκε όπως είχε σχεδιαστεί; Ποιοι ήταν οι παράγοντες που οδήγησαν σε τυχόν αποκλίσεις;

Αξιολογικό Ερώτημα

Επίδοση

Βασικά ευρήματα

Η πρώτη πρόσκληση εκδόθηκε πάνω από έναμιση έτος μετά την έγκριση της ΠΣΕΕ. Για την ουσιαστική της ενεργοποίηση μέσω της έκδοσης αποφάσεων ένταξης απαιτήθηκαν 199 ημέρες, διάστημα το οποίο κρίνεται εύλογο. Ωστόσο, τα έργα εν τέλει είχαν πολύ μακρά χρονοδιαγράμματα ολοκλήρωσης, στοιχείο το οποίο προδίδει σημαντικές καθυστερήσεις κατά την υλοποίηση.

Τεκμηρίωση

Η ΠΣΕΕ εγκρίθηκε τον Απρίλιο του 2015, η πρώτη πρόσκληση (ION40) δημοσιεύθηκε τον Δεκέμβριο του 2016 και η δεύτερη και τελευταία (ION51) τον Οκτώβριο του 2017. Ο μέσος όρος μεταξύ της έγκρισης της ΠΣΕΕ και της δημοσίευσης των 2 προσκλήσεων που αξιολογούνται είναι **A3.1.1 = 777 ημέρες**, με πρώτη χρονικά την ION40 (06.12.2016 και 615 μέρες μετά την έγκριση της ΠΣΕΕ). Οι χρόνοι ένταξης των έργων ήταν σαφώς συντομότεροι (μ.ό. **A3.1.2 = 166 ημέρες**), όμως η μέση διάρκεια των ενταγμένων δράσεων ήταν ουσιαστικά η μέγιστη δυνατή (**A3.1.3 = 2208 ημέρες**), καθώς η λήξη τους προσεγγίζει τα όρια του κλεισίματος της προγραμματικής περιόδου την 31.12.2023. Είναι χαρακτηριστικό ότι ο μεγαλύτερος αριθμός έργων δεν είχε ολοκληρωθεί μέχρι τα μέσα το 2023.

Οι κύριοι παράγοντες που οδήγησαν στις παραπάνω αποκλίσεις ήταν:

¹ Innovatia Systems. (2021). Στρατηγική Έξυπνης Εξειδίκευσης Περιφέρειας Ιονίων Νήσων.

- Καθυστερήση στην έναρξη υλοποίησης δράσεων ΕΤΑΚ λόγω της αναμονής συμμόρφωσης με τις εκ των προτέρων αιρεσιμότητες 1.1 και 1.2
- Καθυστερήσεις στις διαγωνιστικές διαδικασίες οδήγησαν σε σημαντικές αποκλίσεις στο χρονοδιάγραμμα υλοποίησης αντίστοιχων δράσεων

Αξιολογικό Ερώτημα **A4. Σε ποιο βαθμό πέτυχαν οι δράσεις των ΠΣΕΕ τις αναμενόμενες εκροές;**

Επίδοση

Βασικά ευρήματα

Οι επιτευχθείσες τιμές του δείκτη εκροών ξεπερνούν τον στόχο και στις δύο προσκλήσεις. Σε απόλυτες τιμές, ο συνολικός αριθμός νέων ερευνητών στους φορείς που λαμβάνουν ενίσχυση θεωρείται απόλυτα ικανοποιητικός.

Τεκμηρίωση

Για το ΕΠ4 έχει οριστεί ως μοναδικός δείκτης εκροών ο CO24 (Αριθμός νέων ερευνητών σε φορείς που λαμβάνουν ενίσχυση). Για την τιμή στόχου 2023 όπως φαίνεται στην AIR 2022, η πραγματοποιηθείσα τιμή έχει υπερβεί κατά πολύ τον στόχο κι αυτό επιβεβαιώθηκε και από τα στελέχη της ΕΥΔ ΕΠΙΝ. Τα δεδομένα παρουσιάζονται στον πίνακα που ακολουθεί:

Εργαλείο Πολιτικής	Κωδικός Δείκτη	Τιμή στόχου 2023	Αριθμός Ενταγμένων Έργων με τιμή στο δείκτη	Αριθμός ολοκληρωμένων έργων με τιμή στο δείκτη	Επίτευξη τιμών δείκτη
ΕΠ4	CO24	20	16	16	42,73

Συνεπώς, $A4.1.1 = 42,73 / 20 = 2,14$.

Τα ενεργά έργα την παρούσα χρονική στιγμή είναι **A4.1.2 = 10** με την ΕΥΔ να εκτιμά ότι το σύνολο των 16 ενταγμένων έργων να έχει ολοκληρωθεί εντός του 2023.

Σε σύνολο 16 έργων ενίσχυσης ερευνητικών υποδομών ωφελήθηκαν και οι 2 φορείς παραγωγής γνώσης (πλέον ένας λόγω συγχώνευσης Πανεπιστημίου και ΤΕΙ).

Αξιολογικό Ερώτημα **A5. Ποιοι ήταν οι κύριοι παράγοντες που επηρέασαν τη συνολική αποτελεσματικότητα;**

Επίδοση

Βασικά ευρήματα

Οι παράγοντες που επηρέασαν την αποτελεσματικότητα στην υλοποίηση δράσεων ΕΤΑΚ (αλλά και υποστήριξης της επιχειρηματικότητας) διακρίνονται σε εξωγενείς όσο και ενδογενείς. Το έλλειμα πρότερης εμπειρίας σημειώνεται ως ο σημαντικότερος παράγοντας του εσωτερικού περιβάλλοντος ενώ η διπλή κρίση (οικονομική στην αρχή της περιόδου και λόγω πανδημίας στο τέλος της) διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στην υλοποίηση των δράσεων.

Τεκμηρίωση

Ο κύριος παράγοντας που επηρέασε τη συνολική αποτελεσματικότητα είναι η διπλή κρίση, οικονομική στην αρχή της προγραμματικής περιόδου και πανδημική στο τέλος της. Επιπλέον, σημαντικός παράγοντας υπήρξε το έλλειμα πρότερης εμπειρίας του στελεχιακού δυναμικού της περιφέρειας αναφορικά με την υλοποίηση στρατηγικών κι επιχειρησιακών προγραμμάτων. Η απουσία ξεκάθαρα δομημένου συστήματος διακυβέρνησης και ισχυρού και ειδικευμένου οργάνου για τη διαχείριση και παρακολούθηση της υλοποίησης της ΠΣΕΕ με την απουσία στήριξης από το εθνικό επίπεδο και συγκεκριμένα από τις Αρχές και Υπηρεσίες σχεδιασμού και υλοποίησης

του ΕΠΑνΕΚ και της εθνικής ΣΕΕ, η οποία θα αποτελούσε πολύτιμη βοήθεια για την περιφέρεια και τις αρμόδιες για το ΠΕΠ και την ΠΣΕΕ δομές της αποτελούν επίσης παράγοντες που επέδρασαν αρνητικά στην αποτελεσματικότητα.

Τέλος, πολύ σημαντικό ρόλο διαδραμάτισε η κυριαρχία της τουριστικής οικονομίας στην περιφέρεια, η οποία περιορίζει τις θεματικές στις οποίες μπορεί να συνεισφέρει η τεχνολογική ή/και η οργανωτική καινοτομία που υποστηρίζονται από την έξυπνη εξειδίκευση. Αυτό με τη σειρά του, σύμφωνα με τα στελέχη της περιφέρειας, σήμανε περιορισμένο ενδιαφέρον για προσκλήσεις κρατικής ενίσχυσης έργων ΕΤΑΚ, αλλά και χαμηλής ποιότητας προτάσεις από το μεγαλύτερο μέρος των ενδιαφερόμενων. Ο συγκεκριμένος ισχυρισμός επιβεβαιώνεται μόνο μερικώς, στο δεύτερό του σκέλος από τα στοιχεία συμμετοχής δικαιούχων της περιφέρειας στους 2 κύκλους της τομεακής δράσης Ερευνών-Δημιουργώ-Καινοτομώ: Η ΠΙΝ είχε 85 υποβολές και 14 εγκρίσεις, αριθμοί διόλου ευκαταφρόνητοι, με τον πρώτο μάλιστα να δείχνει ίσως και υψηλός. Εδώ διαφαίνεται ίσως μια αδυναμία των περιφερειακών προσκλήσεων να γίνουν γνωστές ή να προσελκύσουν επιχειρήσεις από το τοπικό οικοσύστημα ΕΤΑΚ, τουλάχιστον στον χρόνο κατά τον οποίο δημοσιεύτηκαν.

Με βάση τα αποτελέσματα της έρευνας πεδίου για το σύνολο, προκύπτει πως οι σημαντικότεροι παράγοντες παρεμπόδισης της ομαλής εξέλιξης των έργων, μετά την πανδημία και τις επιπτώσεις της, ήταν ο υψηλός διοικητικός φόρτος, τα προβλήματα εφαρμογής των διαδικασιών δημοσίων συμβάσεων, καθώς και οι καθυστερήσεις κατά τους ελέγχους και τις πληρωμές.

Αποδοτικότητα

Αξιολογικό
Ερώτημα

Επίδοση

Βασικά
ενρήματα

Τεκμηρίωση

B1. Σε ποιο βαθμό η ένταση της χρηματοδότησης ήταν επαρκής για να δημιουργήσει επιπτώσεις;

Οι σχετικές τιμές της ενεργοποίησης δράσεων προώθησης της ΠΣΕΕ στο σύνολο των ΘΣ που ενδιαφέρουν (εξαιρουμένων των δράσεων ενίσχυσης της ρευστότητας λόγω Covid, δηλαδή) είναι χαμηλές. Οι μοναδιαίες (αλλιώς: ανά δικαιούχο) τιμές χρηματοδότησης ενεργών και ολοκληρωμένων έργων δεν παρουσιάζουν σημαντικές αλλά όχι πολύ μεγάλες αποκλίσεις στο ΕΠ4.

Με βάση τα στοιχεία της Έκθεσης Παρακολούθησης της RIS3 Ιονίων Νήσων 2019 η αρχική εκτίμηση για χρηματοδότηση δράσεων σχετικών με RIS3 ανήλθε σε €197εκατ. με το 23,78% των δράσεων να χρηματοδοτείται από το ΠΕΠ. Συνεπώς η πρώτη εκτίμηση οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η ένταση της χρηματοδότησης του ΠΕΠ απείχε κατά πολύ της αρχικής εκτίμησης.

Για την περαιτέρω μελέτη των ποσοτικών χαρακτηριστικών της επίπτωσης της χρηματοδότησης, εξετάστηκαν δύο παράμετροι: Η κατανομή της ΔΔ στο ΕΠ4 που εφαρμόστηκε στο σύνολο των ενταγμένων έργων σε δράσεις ΠΣΕΕ και των συνολικών πόρων του ΠΕΠ στους ΘΣ1,2,3 και 8 εκτός των δράσεων σχετικών με Covid. Τα αποτελέσματα δείχνουν πως το ΕΠ4 καταλάμβανε το 100% ως προς τη συμβασιολογημένη ΔΔ ΠΣΕΕ (καθώς ήταν το μόνο εργαλείο έξυπνης εξειδίκευσης που ενεργοποιήθηκε) και 3,15% της ΔΔ ως προς το ΠΕΠ (συμπεριλαμβανομένων και των δράσεων αντιμετώπισης των συνεπειών του Covid-19). Η δεύτερη παράμετρος που εξετάστηκε είναι η δαπάνη/κόστος των δράσεων ανά μονάδα εκροής του δείκτη αριθμού νέων ερευνητών που εκφράζει το ΕΠ4 για τα ενταγμένα και τα ολοκληρωμένα έργα. Ο υπολογισμός για το ΕΠ4, με δείκτη νέους ερευνητές, έδωσε ως αποτέλεσμα μοναδιαίο κόστος ενταγμένων **B1.1.2.A = 97.377€** και μοναδιαίο κόστος ολοκληρωμένων **B1.1.2.β = 73.135€**, διαφορά της τάξης του 25%.

Αξιολογικό Ερώτημα **B2. Αξιοποιήθηκαν πιθανές συνέργειες ή οικονομίες κλίμακας με τομεακά ή ευρωπαϊκά προγράμματα;**

Επίδοση

Βασικά ευρήματα

Δεν εντοπίζεται ύπαρξη συνεργειών με ευρωπαϊκά προγράμματα. Σε ό,τι αφορά σε τομεακά, παρόλο που υπήρχαν προφανείς επικαλύψεις σε στρατηγικές προτεραιότητες και μέσα εφαρμογής, δεν υπήρξε κάποια οργανωμένη και συντονισμένη προσπάθεια δημιουργίας μιας διεπιφάνειας συνεργασίας με τις ομάδες σχεδιασμού και υλοποίησης τους.

Τεκμηρίωση

Παραδείγματα προσκλήσεων παρόμοιων με αυτές του ΕΠ4 του ΠΕΠ σε τομεακά Προγράμματα και κυρίως στο ΕΠΑνΕΚ είναι η Ενίσχυση των Υποδομών Έρευνας και Καινοτομίας (προσκλήσεις 039 και 088) και η Υποστήριξη της Περιφερειακής Αριστείας (πρόσκληση 111). Δεν διαπιστώθηκε κάποια οργανωμένη προσπάθεια παρακολούθησης ή/και δημιουργίας συνεργειών με άλλες δομές ή ομάδες διαχείρισης των τομεακών ή των Ευρωπαϊκών Προγραμμάτων.

Συνοχή

Αξιολογικό Ερώτημα

G1. Σε ποιο βαθμό τα εργαλεία πολιτικής που ενεργοποιήθηκαν επικαλυπτόταν με αντίστοιχα που ενεργοποιήθηκαν μέσω των τομεακών προγραμμάτων, ιδίως του ΕΠΑνΕΚ;

Επίδοση

Βασικά ευρήματα

Σε γενικές γραμμές δεν διαφαίνεται κάποιος συντονισμός τομεακών με περιφερειακές προσκλήσεις. Παρ' όλα αυτά, υπήρξε προσπάθεια για σχεδιασμό προσκλήσεων οι οποίες θα ήταν σύμφωνες με τις αντίστοιχες τομεακές σε επίπεδο στρατηγικής και θα εστίαζαν στις περιφερειακές προτεραιότητες.

Τεκμηρίωση

Οι σχετικές προσκλήσεις του ΠΕΠ ΠΙΝ για το ΕΠ4 χρησιμοποίησαν όμοια μέσα εφαρμογής με την Ενίσχυση των Υποδομών Έρευνας και Καινοτομίας και την Υποστήριξη της Περιφερειακής Αριστείας (όπως όλες οι σχετικές δράσεις των υπόλοιπων περιφερειακών ΕΠ).

Αξιολογικό Ερώτημα

G2. Σε ποιο βαθμό τα εργαλεία πολιτικής που ενεργοποιήθηκαν μέσω των ΠΕΠ επικαλυπτόταν με αντίστοιχα που ενεργοποιήθηκαν εκτός των Ευρωπαϊκών Διαρθρωτικών και Επενδυτικών Ταμείων (ΕΔΕΤ);

Επίδοση

Βασικά ευρήματα

Για το ΕΠ4 που ενεργοποιήθηκε από το ΠΕΠ ΠΙΝ δε φαίνεται να υπάρχει επικάλυψη ή συμπληρωματικότητα με αντίστοιχα εντός ΕΔΕΤ.

Τεκμηρίωση

Δεν υπήρχαν ερευνητικά για δημόσιους οργανισμούς σε Προγράμματα εκτός ΕΔΕΤ.

Συνάφεια

Αξιολογικό Ερώτημα

A1. Σε ποιο βαθμό τα εργαλεία πολιτικής που ενεργοποιήθηκαν από τα ΠΕΠ κάλυπταν τις διαπιστωμένες ανάγκες που αναφέρονται στις ΠΣΕΕ;

Επίδοση

Βασικά ευρήματα

Ο βαθμός κάλυψης των αναγκών της Περιφέρειας Ιόνιων Νησιών, όπως διατυπώθηκαν στην ΠΣΕΕ, κρίνεται ως μη ικανοποιητικός. Παρόλο που το ΕΠ4

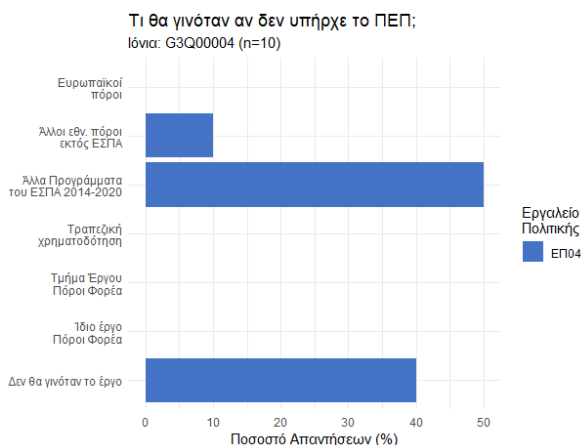
	<p>εξυπηρετήσει σε ικανοποιητικό βαθμό τις μεμονωμένες ανάγκες στις οποίες στόχευε, όπως αυτές είχαν διατυπωθεί στην ΠΣΕΕ, η μη ενεργοποίηση άλλων εργαλείων πολιτικής άφησε την πλειονότητα των αναγκών εκτός κάλυψης.</p>
<i>Τεκμηρίωση</i>	<p>Ενεργοποιήθηκαν μόλις 2 από τα αρχικά προβλεπόμενα 10 εργαλεία πολιτικής στο ΠΕΠ. Από τα 2 που ενεργοποιήθηκαν τελικώς υλοποιήθηκε μόλις το ένα (υλοποίηση των ενταγμένων συνεργατικών έργων μεταφέρθηκε στην επόμενη προγραμματική περίοδο 2021-2027). Ο αρχικός στόχος των 10 εργαλείων κρίνεται ως ιδιαίτερα φιλόδοξος δεδομένου και του μεγέθους της περιφέρειας, όμως η ενεργοποίηση μόνο 2 εξ αυτών αποτελεί επίδοση κάτω των δυνατοτήτων της σε κάθε περίπτωση, η οποία προφανώς συνεπάγεται ότι η συντριπτική πλειονότητα από τις ανάγκες που διαπιστώθηκαν στην ΠΣΕΕ δεν καλύπτονται σε κανέναν βαθμό από το ΠΕΠ.</p>
<i>Αξιολογικό Ερώτημα</i>	Δ2. Σε ποιο βαθμό οι επενδύσεις των ΠΕΠ μέσω των ΘΣ1,2,3 και 8 τροφοδότησαν δράσεις που υποστήριζαν τις ΠΣΕΕ;
<i>Επίδοση</i>	
<i>Βασικά ευρήματα</i>	<p>Η συνολική εικόνα δεν είναι θετική. Στον ΘΣ1 η συμμετοχή των δράσεων έξυπνης εξειδίκευσης στη συνολική δημόσια δαπάνη είναι απόλυτη, όμως στους ΘΣ2, 3 και 8 η συμμετοχή των δράσεων έξυπνης εξειδίκευσης στην αναλογία είναι αντιστοίχως μηδενική.</p>
<i>Τεκμηρίωση</i>	<p>Υπολογίστηκε η αναλογία ενταγμένων έργων σχετικών με την ΠΣΕΕ ως προς το σύνολο των έργων στους ΘΣ1,2,3,8 και η αναλογία της δημόσιας δαπάνης με τον ίδιο τρόπο. Για τα έργα του ΘΣ3 δεν ελήφθησαν υπόψη έργα ενίσχυσης ρευστότητας λόγω Covid. Υπενθυμίζεται πως το σύνολο των ενταγμένων έργων ΠΣΕΕ αφορούν αποκλειστικά στο ΕΠ4 και στον ΘΣ1, στο πλαίσιο του οποίου η συμμετοχή των έργων ΠΣΕΕ επί του συνόλου των ενταγμένων είναι στο 100%, τόσο από άποψης αριθμού έργων όσο και από άποψης ύψους δημόσιας δαπάνης. Αντίστοιχα, βρέθηκε πως η συμμετοχή έργων ΠΣΕΕ επί του συνόλου των ενταγμένων στους ΘΣ1, 2, 3 και 8, συμπεριλαμβανομένων των δράσεων Covid, είναι $\Delta 2.1.1 = 0,55\%$, καθώς και πως η συμμετοχή της δημόσιας δαπάνης για έργα ΠΣΕΕ επί του συνόλου της δημόσιας δαπάνης των ΘΣ1, 2, 3 και 8, συμπεριλαμβανομένων των δράσεων Covid, ανέρχεται σε $\Delta 2.1.2 = 3,16\%$. Τα ποσοστά αυτά είναι ιδιαίτερα μικρά, καταδεικνύοντας μικρό βαθμό τροφοδότησης δράσεων ΠΣΕΕ από το ΠΕΠ.</p>

Προστιθέμενη Αξία

<i>Αξιολογικό Ερώτημα</i>	Ε1. Σε ποιο βαθμό θα είχαν επιτευχθεί οι στόχοι των ΠΣΕΕ χωρίς την υποστήριξη των ΠΕΠ;
<i>Επίδοση</i>	
<i>Βασικά ευρήματα</i>	<p>Το ΕΠ4 που ενεργοποιήθηκε στο πλαίσιο του ΠΕΠ Ιόνιων Νησιών ήταν συμπληρωματικό τομεακών επιχειρησιακών προγραμμάτων. Δια της σύγκρισης της συμμετοχής των τοπικών φορέων σε περιφερειακές προσκλήσεις και της συμμετοχής τους σε εθνικές προσκλήσεις, προκύπτει εικόνα οριακής υπεροχής των περιφερειακών προσκλήσεων ως προς τη συνεισφορά τους σε τοπικούς φορείς σε επίπεδο δημόσιας δαπάνης.</p>
<i>Τεκμηρίωση</i>	<p>Τα μέσα εφαρμογής των 2 δράσεων ΠΣΕΕ στο ΠΕΠ επικαλύπτονταν από ομοειδείς δράσεις των τομεακών προγραμμάτων και κυρίως του ΕΠΑνΕΚ. Για την αξιολόγηση της προστιθέμενης αξίας των ΕΠ υπολογίστηκε το ποσοστό της δημόσιας δαπάνης ενταγμένων έργων ΠΣΕΕ στο ΠΕΠ, σε σχέση με τα τη δημόσια δαπάνη για</p>

ενταγμένα σε ομοειδείς τομεακές προσκλήσεις (σύμφωνα και με τη λίστα του αξιολογικού ερωτήματος B2 και Γ1). Το ποσοστό συμμετοχής του ΠΕΠ στη συνολική ενίσχυση ενταγμένων για το ΕΠ4 είναι 51,21%.

Ο δεύτερος παράγοντας που εξετάστηκε ήταν το ποσοστό των δικαιούχων που ενισχύθηκε από τις προσκλήσεις του ΠΕΠ επί του συνόλου των δικαιούχων (μοναδικά ΑΦΜ) και από τις δύο πηγές χρηματοδότησης (ΠΕΠ και τομεακά) για ομοειδείς προσκλήσεις. Τα αποτελέσματα είναι μοιρασμένα κατά 50%, καθώς ο μοναδικός δικαιούχος ήταν το Ιόνιο Πανεπιστήμιο.

Η τελευταία παράμετρος που εξετάστηκε σχετίζεται με την γνώμη των ωφελομένων σε ό,τι αφορά στην ερώτηση της έρευνας πεδίου «τι θα γινόταν εάν δεν υπήρχε το ΠΕΠ». Από τις απαντήσεις (10 συμπληρωμένα ερωτηματολόγια) φαίνεται ότι το 40% των έργων έγιναν αποκλειστικά και μόνο λόγω της ύπαρξης του ΠΕΠ, πληροφορία η οποία οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η προστιθέμενη αξία του ΠΕΠ είναι ήταν αρκετά σημαντική.

Επιπτώσεις

Αξιολογικό
Ερώτημα

Επίδοση

Βασικά
ευρήματα
Τεκμηρίωση

ΣΤ1. Σε ποιο βαθμό οδήγησαν οι δράσεις έξυπνης εξειδίκευσης που ενισχύθηκαν από τα ΠΕΠ στα αναμενόμενα άμεσα και μεσοπρόθεσμα αποτελέσματα;

Η εικόνα από την επίτευξη άμεσων και έμμεσων αποτελεσμάτων στο ΕΠ4 που ενεργοποιήθηκε, είναι ιδιαίτερα θετική.

Η αξιολόγηση των αποτελεσμάτων της έρευνας πεδίου που διενεργήθηκε με τη συμπλήρωση on-line ερωτηματολογίου ειδικά διαμορφωμένου για κάθε εργαλείο πολιτικής και στάλθηκε στο σύνολο των δικαιούχων, οδήγησε στα εξής συμπεράσματα για το ΕΠ4:

Με βάση 10 απαντήσεις από 16 δικαιούχους που ερωτήθηκαν, τα μεν άμεσα αποτελέσματα επιτυγχάνονται σε ποσοστό **ΣΤ1.1.1 = 73%** ενώ τα έμμεσα αποτελέσματα σε ποσοστό **ΣΤ1.2.1 = 100%**.

Αξιολογικό
Ερώτημα

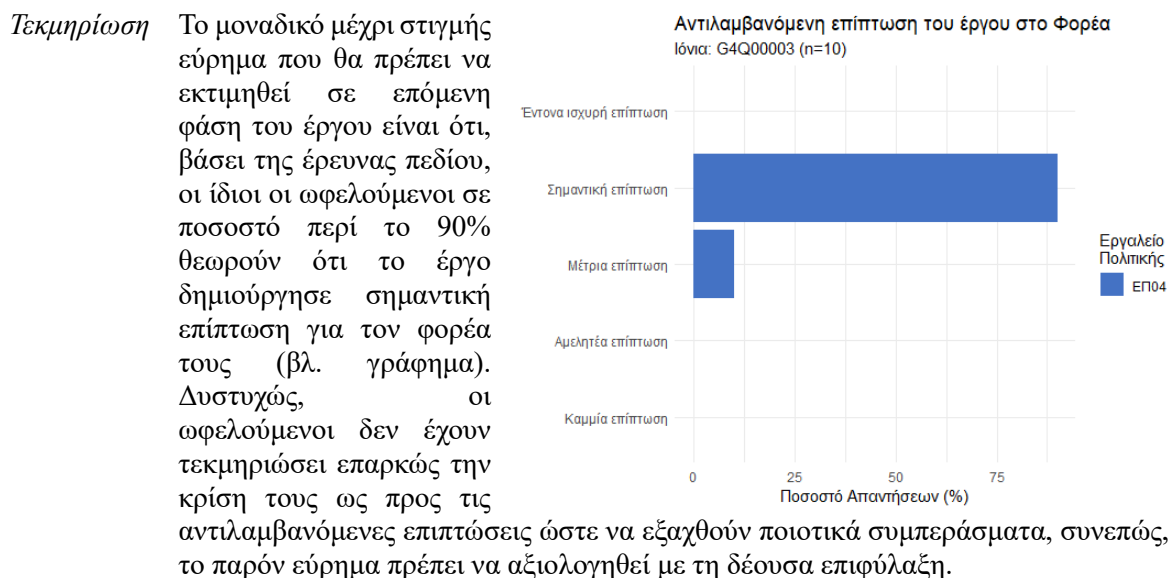
Επίδοση

Βασικά
ευρήματα

ΣΤ2. Σε ποιο βαθμό αναμένεται να οδηγήσουν οι δράσεις έξυπνης εξειδίκευσης που ενισχύθηκαν από τα ΠΕΠ σε διατηρήσιμες επιπτώσεις;

Το παρόν αξιολογικό ερώτημα θα απαντηθεί μέσω focus group σε επόμενη φάση του έργου αφού ληφθούν υπόψη τα ευρήματα του ΣΤ1 ανά εργαλείο πολιτικής στο σύνολο της χώρας.

Αξιολογικό Ερώτημα **ΣΤ3. Σε ποιο βαθμό οι δράσεις έξυπνης εξειδίκευσης που ενισχύθηκαν από τα ΠΕΠ ήταν συμβατές με τη χωρική κατανομή της οικονομικής δραστηριότητας σε επίπεδο περιφερειακής ενότητας;**

Επίδοση

Βασικά ευρήματα

Υπάρχει σαφής ανισοκατανομή έργων έξυπνης εξειδίκευσης αναλογικά με τη χωρική κατανομή οικονομικής δραστηριότητας. Η (αναμενόμενη) παρουσία δραστηρίων ερευνητικών ομάδων του Ιονίου Πανεπιστημίου κυρίως στις ΠΕ Κέρκυρας, που αποτελεί έδρα του Ιονίου Πανεπιστημίου, αλλά και Κεφαλονιάς, που αποτελούσε την έδρα του παλαιού ΤΕΙ, είναι ο βασικός παράγοντας καθορισμού της συγκέντρωσης της συντριπτικής πλειονότητας των πόρων σε αυτές τις ΠΕ. Η ΠΕ Ζακύνθου απορρόφησε πόρους που αντιστοιχούν σε ένα μόνο έργο, ενώ οι ΠΕ Ιθάκης και Λευκάδας, έμειναν εκτός δράσεων ΠΣΕΕ.

Τεκμηρίωση Για την αξιολόγηση του συγκεκριμένου κριτηρίου χρησιμοποιούνται δύο δείκτες που μετρούν την σχετική ένταση ενισχύσεων με βάση (α) το κλάσμα της Ακαθάριστης Προστιθέμενης Αξίας της εκάστοτε ΠΕ σε σχέση με την ΠΙΝ συνολικά (μ.ό, 2014-2020) και (β) το κλάσμα του πληθυσμού της ΠΕ σε σχέση με αυτόν της ΠΙΝ συνολικά (σύμφωνα με την απογραφή του 2021). Με βάση τα δεδομένα που παρουσιάστηκαν στην ενότητα Ενεργοποίηση Εργαλείων Πολιτικής, καταγράφεται σχεδόν απόλυτη συμβατότητα και στους δύο δείκτες και για τις 3 ΠΕ που έχουν ενταγμένα έργα ΠΣΕΕ, με την υπερσυγκέντρωση των πόρων για έργα ΠΣΕΕ σε Κέρκυρα και Κεφαλονιά να είναι ηχηρή αλλά και όμοια, είτε θεαθεί σε όρους σχετικής ΑΠΑ είτε θεαθεί σε όρους σχετικού πληθυσμού. Οι αντίστοιχοι δείκτες για την ΠΕ Ζακύνθου του 1 μόλις έργου ΠΣΕΕ, είναι ιδιαίτερα χαμηλοί. Τα παραπάνω δεδομένα τεκμηριώνονται από τον υπολογισμό των αντίστοιχων δεικτών Gini όπου:

- για το σύνολο της δημόσιας δαπάνης διαμορφώνεται σε 0,6146, συνεπώς σε όρους δημόσιας δαπάνης διαφαίνεται σημαντική ανισοκατανομή μεταξύ των ΠΕ
- για την ανηγμένη δημόσια δαπάνη με κριτήριο την ΑΠΑ βελτιώνεται και λαμβάνει τιμή 0,6129, δηλαδή παρουσιάζει ανισοκατανομή στον ίδιο περίπου βαθμό

- για την ανηγμένη δημόσια δαπάνη με πληθυσμιακά κριτήρια πέφτει οριακά και λαμβάνει την τιμή 0,6072, η οποία παραμένει ιδιαίτερα υψηλή

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ, ΜΑΘΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΣΥΣΤΑΣΕΙΣ

Σε ό,τι αφορά στην **αποτελεσματικότητα**, υπήρξε συνοχή και συνέπεια στις στοχεύσεις της ΠΣΕΕ με τα αποτελέσματα των διαδικασιών διαβούλευσης της ΔΕΑ στα Ιόνια Νησιά. Διαπιστώνεται, ακόμη, συνεπής αντιστοίχιση των ειδικών στόχων της ΠΣΕΕ με τις επενδυτικές προτεραιότητες του ΠΕΠ 2014-2020. Η πρώτη πρόσκληση του ΠΕΠ δημοσιεύτηκε σε λογικό χρόνο, ωστόσο τα χρονοδιαγράμματα ολοκλήρωσης των ενταγμένων έργων ήταν εξαιρετικά μακρά.

Μέσω των περιφερειακών δράσεων, εμφανώς υπάρχει κατεύθυνση πόρων στοχευμένα σε εκείνους τους τομείς προτεραιότητας των Ιόνιων Νησιών πάνω στους οποίους κατατέθηκαν οι πιο πειστικές προτάσεις στο πλαίσιο των εργαστηρίων και των διαβουλεύσεων της ΔΕΑ. Η αδυναμία προσέλκυσης ουσιαστικού ενδιαφέροντος και προτάσεων από επιχειρήσεις της περιφέρειας σε τομείς πέραν του αγροδιατροφικού, πρέπει να αποτελέσει αντικείμενο προβληματισμού για την βελτίωση της αποδοτικότητας κατά την εφαρμογή των παρεμβάσεων 2021-2027. Η αδυναμία αυτή οφείλεται σε έναν βαθμό στη διάρθρωση της οικονομίας της περιφέρειας, όμως το αξιόπαινο ενδιαφέρον που δείχθηκε για τις τομεακές δράσεις Ερευνώ-Δημιουργώ-Καινοτομώ δείχνει πως υπάρχει περιθώριο βελτίωσης.

Συνοχή των δράσεων του ΠΕΠ με τις συγγενικές δράσεις των τομεακών προγραμμάτων και κυρίως του ΕΠΑνΕΚ διαπιστώνεται μόνο σε στρατηγικό επίπεδο.

Οι δείκτες **συνάφειας** με τους στόχους της ΠΣΕΕ κινούνται σε σχετικά χαμηλές τιμές, σε μεγάλο βαθμό εξαιτίας των δυσκολιών που παρεμπόδισαν την υλοποίηση δράσεων και σε άλλες προτεραιότητες της ΠΣΕΕ. Η ενεργοποίηση δύο και η υλοποίηση μόνο ενός εργαλείου πολιτικής, τελικώς, είναι κατώτερη της αρχικής, εξαιρετικά φιλόδοξης, πρότασης για 10 εργαλεία πολιτικής.

Η **προστιθέμενη αξία** του ΠΕΠ ήταν αρκετά σημαντική μόνο στο κομμάτι των ερευνητικών υποδομών για την επίτευξη των στόχων της ΠΣΕΕ. Αντίθετα απουσιάζει συνεισφορά (συνεπώς και προστιθέμενη αξία) προς τις επιχειρήσεις.

Η εκτίμηση του **βαθμού επίτευξης των άμεσων και μεσοπρόθεσμων αποτελεσμάτων** με βάση τις απαντήσεις από την έρευνα πεδίου φανερώνει ιδιαίτερα θετική επίτευξη αποτελεσμάτων, με την εικόνα να είναι άριστη αναφορικά με τα έμμεσα αποτελέσματα και πολύ καλή αναφορικά με τα άμεσα, με τον περιορισμό του προηγούμενου σημείου (έλλειψη αποτελεσμάτων από την εφαρμογή δράσεων ενίσχυσης της καινοτομίας επιχειρηματικότητας).

Η ανισορροπία σε όρους χωρικής κατανομής οικονομικής δραστηριότητας και πληθυσμού είναι εξαιρετικά έντονη και μπορεί να εξηγηθεί ως αποτέλεσμα της συγκέντρωσης των ερευνητικών ομάδων του Ιόνιου Πανεπιστημίου στις ΠΕ Κέρκυρας και Κεφαλονιάς. Τέλος, η διατήρηση των επιπτώσεων από τις παρεμβάσεις ενίσχυσης της ΕΤΑΚ στα Ιόνια Νησιά δεν μπορεί να εκτιμηθεί στο πλαίσιο της παρούσας αναφοράς.

Από τα 10 αρχικά προτεινόμενα εργαλεία πολιτικής στο ΠΕΠ 2014-2020, αριθμός ο οποίος πάντως ήταν σε κάθε περίπτωση εξαιρετικά φιλόδοξος και μάλλον μη ρεαλιστικός, ενεργοποιήθηκαν μόλις τα δύο και υλοποιήθηκε τελικά το ένα. Αναφορικά με το πλήρες εύρος των δράσεων ΠΣΕΕ που προβλέπονται στα κείμενα της στρατηγικής ή του ΠΕΠ, το τελικό αποτέλεσμα της υλοποίησης είναι ποιοτικά και ποσοτικά ανεπαρκές, παρά το αξιόλογο αρκετών από τα ενταγμένα έργα.

ΕΠΑΦΕΣ ΓΙΑ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΙΣ

ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ	ΦΟΡΕΑΣ	ΤΟΜΕΑΣ	MAIL
Κωνσταντίνος Ασπιώτης	ΕΥΔ	Προϊστάμενος Υπηρεσίας	kaspiotis@mou.gr
Αθανάσιος Σπίγγος	ΕΥΔ	Μονάδα Α	tspiggos@mou.gr
Αγγελική Ρούσου	ΕΥΔ	Μονάδα Α	arousou@mou.gr

ΠΗΓΕΣ

ΕΕΟ GROUP. (2021). *Σύμβουλος Αξιολόγησης και Αναθεώρησης ΕΠ Ιονίων Νησιών 2014-2020*.

Innovatia Systems. (2021). *Έκθεση Προόδου & Αξιολόγησης Στρατηγικής Έξυπνης Εξειδίκευσης Περιφέρειας Ιονίων Νήσων*.

Αυτοτελής Διεύθυνση Αναπτυξιακού Προγραμματισμού Περιφέρειας Ιονίων Νήσων. (2019). *Έκθεση Παρακολούθησης Στρατηγικής Έξυπνης Εξειδίκευσης (RIS3) Περιφέρειας Ιονίων Νήσων έτους 2019 (2η έκδοση)*.